

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до проведення практичних занять і виконання самостійної роботи
з навчальної дисципліни

«РИСУНОК, ЖИВОПИС, СКУЛЬПТУРА»
(ГІПСОВА ГОЛОВА)

*(для студентів 2 курсу денної і заочної форм навчання спеціальностей
191– Архітектура та містобудування, 022 – Дизайн, 023 – Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2020

Методичні рекомендації до проведення практичних занять і виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни «Рисунок, живопис, скульптура» (гіпсова голова) для студентів 2 курсу денної і заочної форм навчання спеціальностей 191– Архітектура та містобудування, 022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова; уклад. О. О. Єрошкіна, О. М. Іванов. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. – 29 с.

Укладачі: канд. арх. доц. О. О. Єрошкіна,
ст. викл. О. М. Іванов

Рецензент

О. Ю. Оленіна, доктор мистецтвознавства, професор кафедри дизайну та образотворчого мистецтва Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

*Рекомендовано кафедрою дизайну та образотворчого мистецтва,
протокол № 16 від 16 травня 2020 р.*

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1 Загальні положення.....	5
2 Череп.....	5
2.1 Кістки черепа.....	5
2.2 Рисунок черепа.....	6
3 М'язи голови	7
3.1 М'язи черепної коробки.....	7
3.2 Мімічні м'язи.....	8
4 Рисунок голови Екорше.....	8
5. Рисунок частини обличчя.....	9
5.1 Око.....	9
5.2 Вуха.....	9
5.3 Ніс.....	10
5.4 Губи (рот).....	10
6 Рисунок гіпсової голови.....	10
6.1 Композиція.....	11
6.2 I етап рисунку.....	12
6.3 II етап рисунку.....	12
6.4 III етап рисунку.....	13
7 Висновки.....	14
Список рекомендованої літератури.....	15
Додатки.....	16

ВСТУП

Ці методичні рекомендації призначено для студентів 2 курсу факультету архітектури, дизайну та образотворчого мистецтва. Вони присвячені дуже суттєвій частині навчального курсу – рисунку гіпсової голови.

Головним об'єктом вивчення в художньо-зображувальній системі є людина. Всі навчальні завдання, що передували цій темі, спрямовані на підготовку студентів саме до вивчення складних форм людського тіла, зокрема голови.

Пере вивченням живої натури проводиться ознайомлення на гіпсових зразках. У старих академіях надавалось велике значення малюванню з гіпсів античних майстрів.

Античні скульптури створювалися на основі канонічних норм, яких строго дотримувались, вони стали результатом узагальнення спостереження натури. Завдяки цьому пропорції античних скульптур близько підходять до даних анатомії. Справа в тому, що коли, наприклад, пропорції обличчя в окремих людей відрізняються одна від одної, то середнє арифметичне, яке одержуємо на основі виміру пропорцій обличчя у багатьох людей, дозволяє встановити співвідношення величин, що найчастіше зустрічаються. Це співвідношення корисно знати, оскільки воно допомагає орієнтуватися в характері пропорцій натури, що вивчається. Завдяки тому, що в античних скульптурах дана узагальнена форма, студенту краще буде розібратися у завданнях рисунку.

Крім того, однотонність і нерухомість моделі дають можливість проштудіювати форму з такою точністю, якої студентові ще важко досягнути, виконуючи рисунки з живої моделі.

У роботі з вивчення форм голови обов'язковими допоміжними завданнями є малювання і вивчення черепа, анатомії м'язів голови (екорше), а також частин обличчя вухо, око, ніс, губи). П. П. Чистяков часто повторював учням, що навчитися малювати – це не тільки «відчувати і уміти, але й знати».

Мета: викладання навчальної дисципліни «**РИСУНОК, ЖИВОПИС, СКУЛЬПТУРА**» (ГІПСОВА ГОЛОВА) є створення практичного фундаменту виконання художньою графікою архітектонічної форми предмету.

Знати: принципи точки зору побудови геометричні фігури; Основні закони точки зору і розподіл світла і тіні зображення елементів, методи чорнографіка; Основні закони зображень, елементів навколишнього середовища, людського цифри виконувати графіки, використовуючи методи побудови простору.

Уміти: виконувати малюнки з натури з використанням різноманітних графічних прийомів; виконувати лінійно-конструктивний малюнок геометричних тіл, предметів побуту і фігури людини; виконувати малюнки з використанням методів побудови простору на площині виконувати малюнки з

натури з використанням різноманітних графічних прийомів; виконувати лінійно-конструктивний малюнок геометричних тіл, предметів побуту і фігури людини; виконувати малюнки з використанням методів побудови простору на площині.

1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Методичні рекомендації до проведення практичних занять і виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни «Рисунок, живопис, скульптура» (гіпсова голова) для студентів 2 курсу денної і заочної форм навчання спеціальності «Архітектура». Практичні заняття в обсязі 48 аудиторних годин виконують під керівництвом викладача.

До складу практичних занять входить атестація студентів за підсумками виконаних завдань і знань .

Під час практичних занять студенти можуть виконувати ескізні малюнки в техніці ручної графіки.

Загальна структура практичного курсу дисципліни «навчальний рисунок гіпсової голови» згідно робочої програми наведена у таблиці 1.

Таблиця 1 – Загальна структура практичного курсу

номер заняття	Модуль 3 Рисунок гіпсової голови	кількість годин
1	Рисунок черепа людини у двох положеннях	12
2	Рисунок черепа людини	4
3	Рисунок основних частин голови на прикладі голови Давида	12
4	Повнотональний рисунок голови	20
Усього за М 3		48

2 ЧЕРЕП

Не знаючи анатомії, неможливо художньо відтворити живу чи гіпсову модель голови. За будовою черепа і м'язів можна передати не тільки правильні риси й пропорції обличчя, але й найтонші нюанси.

2.1 Кістки черепа

Кістки черепа поділяються на дві групи: кістки мозкового черепа і кістки черепа обличчя (рисунок А.1). Мозковий череп служить для захисту мозку і складається з декількох частин. Спереду до нього приєднуються кістки, що захищають органи почуттів.

При погляді зверху, спереду і збоку голова має довгасту або яйцеподібну форму, ззаду вона швидше нагадує кулю. Череп складається з двадцяти двох нерухомих кісток, виняток становить нижня щелепа. Вісім з них утворюють мозковий череп, чотирнадцять – череп обличчя.

А) Кістки мозкового черепа:

1. Лобна кістка.

На лобній кістці ми розрізняємо лобну і очну частини. Видно два лобних бугри, дві надбровні дуги.

2. Тіменні кістки.

Чотирикутні кістки, що складають верхні і бокові частини даху черепа.

3. Потиличні кістки.

Раковиноподібна кістка, що складається з чотирьох частин. У нижній передній частині є великий овальний отвір, через який проходить спинний мозок.

4. Скроньова кістка.

Скроньова кістка є найскладнішою кісткою черепа, вона охоплює органи слуху і рівноваги. На зовнішній поверхні знаходяться спрямовані вниз соскоподібний і шилоподібний відростки.

Б) Кістки черепа обличчя:

5. Верхня щелепа.

Верхня частина утворює частину носової порожнини, нижню стінку очниці і тверде піднебіння. Обидві верхні щелепи по середній лінії зв'язані між собою швом.

6. Вилична кістка.

Створює характерні обриси обличчя, з'єднує лобну скроневу кістки і верхню щелепу.

7. Носові кістки.

Чотирикутні кістки, що стикаються з лобною кісткою і відростком верхньої щелепи.

8. Нижня щелепа.

Єдина рухома кістка черепа. Знизу має підковоподібну форму. В нижній щелепі так само, як і у верхній, – шістнадцять альвеол для зубів.

2.2 Рисунок черепа

Для того щоб вивчити будову черепа, необхідно намалювати його в різних ракурсах: в анфас, в три чверті і в профіль. Малюючи череп, студент запам'ятовує структуру і форми окремих його частин, його пропорції.

На рисунку А1 показано три етапи виконання рисунку черепа.

Перше, що треба зробити, – це композиційно розташувати рисунок на аркуші. Для цього зверху відзначається штрихом положення темені, а з низу – нижньої щелепи. З двох боків (зліва і справа) рисками відзначається положення крайніх точок вилиці і потилиці. Потім позначаються дві осі – вертикальна, що

визначає характерний кут цього черепа, і горизонтальна, що ділить череп на дві рівні частини (вона проходить трохи нижче перенісся, посередині очниць). Після цього легким штрихуванням визначаються лицьова, верхня і бокова частини черепа. Помічаються лицьові кістки: очниці, вилиці, носові отвори, верхня і нижня щелепи. Виличний відросток закінчується слуховим отвором, що може служити орієнтиром як середина черепа при рисунку в профіль. З художньої точки зору важливим є визначення характеру кута профілю. Він різний у різних рас. Визначення кута профіля просто: якщо провести через точки лоба, що найбільш виступають, і верхню щелепу дотичну лінію, яка йде у напрямку зовнішнього слухового отвору і верхнього краю носа, то можна одержати при різних видах черепа гострі кути різної величини.

На другому етапі виконання рисунка утворюються пропорції частин черепа, будуються і промальовуються основні лицьові кістки.

Необхідно всі парні кістки рисувати одночасно, утворюючи їх шляхом порівняння одного з одним, з іншими парними кістками. При цьому слід пам'ятати, що всі допоміжні лінії побудови «йдуть» у перспективу.

Коли всі деталі уточнені і промальовані, переходять до стадії, де завершується світло-тіньова характеристика рисунку, узагальнюються деталі, виявляється загальне світло і загальна тінь, підкреслюються деталі, що знаходяться на передньому плані.

Для того, щоб студент зміг краще запам'ятати будову черепа корисно давати завдання рисунка черепа по пам'яті. При цьому необхідно по пам'яті намалювати в загальних рисах декілька (близько восьми) положень черепа.

3 М'ЯЗИ ГОЛОВИ

Щоб мати чітке уявлення про систему будови голови, необхідно вивчити крім кісток черепа ще й м'язи, що організують пластику голови (рисунк А.2).

М'язи голови поділяються на три групи: м'язи черепного даху, лицьові (мімічні) і жувальні м'язи. Мімічні м'язи в ряді місць відграють роль запиральних м'язів. Волокна сусідніх м'язів, як правило, переходять один в одного.

3.1 М'язи черепної коробки

Потиличний м'яз починається біля зовнішньої половини вищої потиличної лінії до кореня соскоподібного відростку. Волокна м'яза йдуть вгору і прикріплюються до сухожильного покриву черепа, що покриває голову як шолом. Сухожильний покрив черепа і шкіра, яка його покриває, рухливий. Цей м'яз виконує функцію натягування сухожильного покриву голови назад.

Лобний м'яз (широкий плоский) починається біля надбрівної дуги і прикріплюється волокнами в сухожильний покрив черепа. При цьому він покриває лобні бугри. М'яз виконує рухливу функцію сухожильного покриву черепа із шкірою голови.

3.2 Мімічні м'язи

Круговий м'яз ока починається від внутрішнього кута ока і носової частини лобної кістки. Пучки м'язів ідуть концентричними колами і прикріплюються до зовнішнього кута ока, оточують вхід в очницю. Цей м'яз виконує функцію закривання повітки.

М'яз, що зморщує брови, починається від носової частини лобної кістки і прикріплюється до внутрішнього краю брови. Він зморщує брови (наближає їх одна до одної).

Носовий м'яз має плоску тристоронню форму. Він починається від верхньої челюсті і майже повністю покривається м'язом верхньої губи. Прикріплюється до нижнього краю хряща носової перегородки. Виконує функцію звукування отвору носу і відтягування його вниз.

Круговий м'яз рота починається на верхній і нижній щелепах біля бугорків різків та ікол. Волокна м'язів оточують отвір рота. Виконує функцію закривання губів.

Чотирикутний м'яз верхньої губи виконує функцію піднімання верхньої губи. Кріпиться біля краю верхньої губи.

М'яз, що підіймає куточок рота, починається в собачій ямці (верхня щелепа) і прикріплюється до куточка рота.

Виличний м'яз починається біля зовнішньої поверхні відростка виличної кістки і прикріплюється до куточка рота. Виконує функцію відтягування куточка рота вгору.

М'яз сміху починається від жувального м'яза і прикріплюється до куточка рота. Він тягне куточок рота назовні.

Трикутний м'яз починається біля нижнього краю нижньої щелепи і прикріплюється до куточка рота. Виконує функцію відтягування куточка рота сильно вниз.

Чотирикутний м'яз нижньої губи починається біля основи нижньої щелепи і прикріплюється до куточка рота і нижньої губи. Він тягне нижню губу вниз.

М'яз підборіддя починається біля зовнішньої поверхні різця, його волокна сходяться і прикріплюються до шкіри підборіддя. Він приводить у рух шкіру підборіддя.

Щоковий м'яз починається від відростків обох щелепів і прикріплюється волокнами до кругового м'яза рота. Він тягне куточок рота «зовні, притискуючи щоки і губи до зубів».

4 РИСУНОК ГОЛОВИ ЕКОРШЕ

Для того, щоб краще запам'ятати і вивчити розташування м'язів голови, пропонується намалювати один або, краще, два повороти голови з м'язами (екорше) «Гудона».

На рисунок А.3 показано два етапи рисунка. Ведуться вони в такій самій послідовності, як і на рисунку черепа (опис якого надано вище). При виконанні

рисунка слід чітко уявити розташування під м'язами кісток черепа, їх будову і форму. Наприклад, рисуєчи очі, треба знати, як очне яблуко входить в очну западину, а рисуєчи м'язи носа, уявити розташування носового отвору.

Працюєчи над рисунком черепа або м'язів голови, варто пам'ятати, що завданням студента є не тільки вивчення анатомії, а також оволодіння пластикою форм голови, художнього бачення цієї пластики, тому рисунки повинні бути виконані не в сухій науковій формі, а у високохудожній.

Анатомічні рисунки – це етап, перехід до серйозних завдань, таких як рисунок гіпсової голови, живої моделі і найскладнішого та найпочеснішого – портрета.

5 РИСУНОК ЧАСТИН ОБЛИЧЧЯ

Перш ніж перейти до рисунка голови, корисно вивчити окремо форми частин обличчя (рисунок А.4). Найважливішими з них з точки зору художнього образу є очі, губи, ніс і вухо. Нарисувавши і тим самим вивчивши кожную частину окремо, студент буде більш упевнено себе почувати у подальшому при рисуванні гіпсової голови чи портрету.

5.1 Око

Око є органом зору. На очному яблуку спереду знаходиться рогівка, яка найбільше випукла за формою. Колір оку надає райдужна оболонка, що знаходиться за прозорою рогівкою. Зіниця, що розширюється чи звужується, виділяється чорним колом в середині райдужної оболонки. Очне яблуко має форму кулі і розташовується в очній западині або в очниці, котра має форму чотиригранника. Око має нижню і верхню повіки, що нагадують раковини. Із зовнішніх країв повік ростуть віії. Внутрішній і зовнішній кути ока знаходяться не на одній осі. У європейця звичайно зовнішній кут ока знаходиться вище внутрішнього, а в азіата навпаки.

При рисуванні слід пам'ятати, що око – це куля і ми малюємо лише ту частину кулі, яку бачимо. Треба також чітко уявляти, як очне яблуко входить в очницю і де обриси цієї очниці.

5.2 Вухо

Вухо знаходиться на рівні виличної дуги, приблизно на однаковій відстані від підборіддя до черепного даху (рисунок А.4).

Вухо має форму еліпса, вісь якого йде паралельно спинці носа. Середню частину вуха займають вушна раковина (1) і вушний кут (2). Слід також знати, що вухо має мочку (3), завиток (4), протизавиток (5), козелок (6).

Рисуєчи вухо, треба пам'ятати, що у кожній людині вухо має свою індивідуальну форму і не повторюється.

5.3 Ніс

Ніс складається з передньої поверхні і спинки носа, двох боків та основи носа. Боковий бік визначається лінією, від внутрішнього кута ока до краю крила носа. Спинка носа починається з перенісся, переходить у потовщення там, де починається носовий отвір в черепі, і закінчується двома хрящами. На фрагменті (рисунок А.5, 1а) показана спрощена форма носа, з якої простіше починати будувати рисунок, а на фрагменті (рисунок А.5, 2а) – вже закінчений рисунок. Відстань між очима, тобто верхня основа носа дорівнює довжині ока, але трохи менша, ніж нижня основа носа.

5.4 Губи (рот)

Форма рота визначається перш за все губами. Верхня губа трохи довша і виступає над нижньою (але не завжди, зустрічаються люди, в яких нижня губа виступає над верхньою). На фрагменті (рисунок А.5, 1б) показана спрощена форма будови губ, а на (рисунок А.5, 2б) – уже закінчений рисунок. Рисуючи губи, треба пам'ятати, що вони мають випуклу форму півкулі і що їх оточує круговий м'яз рота.

Звичайно студентам пропонується малювати всі частини обличчя на одному аркуші, що заставляє їх порівнювати між собою пропорції, масштаб і співвідношення окремих форм частин обличчя. Як правило, рисують з гіпсових зліпків голови Давида роботи Мікельанджело, тобто вивірених віками канонів, створених стародавніми майстрами. Насправді в житті зустрічається велика різноманітність форм очей, губ і т. д. Оволодіваючи класичними канонами зображення частин обличчя, студенти в подальшому зможуть побачити і підкреслити індивідуальну особливість у зображенні голови людини. Античні скульптури створювались на основі канонічних форм, яких строго дотримувалися, які стали результатом узагальнення спостереження за натурою. Завдяки цьому пропорції античних скульптур близько підходять до даних анатомії. Справа в тому, якщо, наприклад, пропорції обличчя у окремих людей відрізняються одна від одної, то середнє арифметичне, яке одержується на основі вимірювання обличчя у багатьох людей, дозволяє встановити величини, що найчастіше зустрічаються. Це співвідношення корисно знати, оскільки воно допомагає орієнтуватися в характері пропорцій природи, що вивчається (рисунок А.6).

6 РИСУНОК ГІПСОВОЇ ГОЛОВИ

Головним об'єктом вивчення в художньому циклі є людина, зокрема голова. Усі навчальні завдання, що передували цій темі, спрямовані на підготовку до вивчення складних форм людської голови. Ознайомлення з чоловічою і жіночою моделлю проводять на гіпсових зразках і тільки потім переходять до живої природи.

Завдання навчального рисунка відрізняються від завдань творчого рисунка. У той час, як у творчому рисунку ставиться мета створення художнього образу, завдання навчального рисунка зводяться до вивчення органічної форми голови, але при цьому рисунок не повинен нагадувати технічне креслення, а має бути художнім.

Одразу треба знати, що малювати голову – це перш за все не змальовування контурів лінією, а рисування формою. Ось як цю думку розвиває М. Чистяков: «Зображуючи дійсність, ми вміщуємо її у форму і тому розуміємо все у формі». Розробляючи методику об'ємного рисунка, Чистяков застерігає проти ставлення до лінії як до самоцілі, котре на практиці веде до умовного зображення натури. Він вимагає «рисувати не вигини ліній, а форми, які вони утворюють між собою». І ще: «Кожен, хто не бачить форми, і лінію правильно не рисує». Ось що говорить І.Ю. Репін про метод викладання Чистякова: «Він пояснив систему свого рисування. Вона полягла в перспективі площин голови». Цю ж методику розвинули у свій час в кінці ХІХ ст. Ашбе і Холоши, які створили в Німеччині художні школи, де навчалася багато чудових майстрів. Вони пояснювали, що кожную складну форму треба перетворити в більш зрозумілу, умовно просту форму і тільки поступово уточнюючи і організуючи всі деталі між собою, в просторі форма і ускладнюється і вдосконалюється. Ашбе, наприклад, пропонував своїм учням починати зображувати голову у вигляді кулі і в зв'язку з формою кулі проводити всю побудову голови. У свою чергу, Холоши форму голови пропонував спрощувати до форми коробки, де були б ясно видні лицьова, бокові і внутрішня площини. Беручи на озброєння таку методику (коробки), стає зрозумілим, що мав на увазі Чистяков, говорячи, що всі площини в голові вміщені у перспективі. Він передбачав, що побудова форм голови (очі, чоло, підборіддя і т. ін.) паралельними допоміжними лініями приводять до того, що ці лінії підпорядковуються закону перспективи. Тому треба зрозуміти, що малювати голову – це перш за все будувати форму в просторі. Чистяков про це говорить так: «Предмет у просторі не може бути намальований тільки за допомогою талановитого ока, він вимагає перевірки строго точної, заснованої на найточніших правилах».

6.1 Композиція

Кожен рисунок починається з розташування його на аркуші. Це дуже відповідальний момент, оскільки може вплинути на весь наступний процес (рисунок А.7).

У компонованні рисунка повинно бути передбачено ряд моментів і перш за все дотримано композиційну рівновагу. Недосвідчений учень, рисує, наприклад, голову в профіль, помістить її обов'язково в центрі аркуша, не враховуючи того, що лицьова і потилична частини голови являють собою нерівноцінний для композиції матеріал. Лицева частина, більш завантажена деталями, привертає увагу глядача, «переважить» на рисунку потиличну частину, рисунок буде здаватися усунутим вбік, до краю аркуша. Він

здаватиметься також зсунутим униз, по-перше, за рахунок нижньої, на перший погляд більш важкої частини обличчя, а по-друге, за рахунок ненамальованого торса, який глядач психологічно відчуватиме в рисунку.

Часто студенти розташовують рисунок або дуже маленьким або великим, що призводить до диспропорційності активної форми малюнка: незаповненої площини аркуша. У першому випадку рисунок уявляється маленьким, не вартою уваги мурашкою на полі, а в другому рисунок надто активний, для нього рамки аркуша малі, вони ніби тиснуть на нього з боків. Студенти-початківці часто великого значення надають лицевій частині голови, нехтуючи при цьому потиличну. Як правило, вони в першу чергу розташовують на аркуші обличчя, а потім все інше, що призводить до зсунутої у бік композиції.

6.2 I етап рисунку

Після того, як композиційно рисунок правильно розміщений, на аркуші можна приступати до першої стадії його побудови (рисунок А.8).

Перш за все не можна одразу приступати до серйозного промальовування деталей. Краще спокійно вивчити постановку, розглянути її з усіх боків, помітити загальний нахил голови в просторі і по відношенню до тулуба, визначити пропорції крупних і найбільш виявлених частин голови. Чистяков, турбуючись про правильну постановку ока, вчив: «По-справжньому насамперед треба навчити дивитися на натуру, це майже найнеобхідніше і досить складно».

Потім у позначених композиційних розмірах зробити швидкий начерк голови разом з шиєю і плечовим поясом. І лише після цього необхідно приступити до серйозної побудови усіх частин голови. Побудова – це знаходження розмірності форм від якої-небудь точки.

Перш за все проводять дві головні осі – вертикальна горизонтальна, що допомагають зрозуміти поворот чи нахил голови у просторі. Потім від «точки» намічають розміри головних частин голови: ніс, середня лінія рота, підборіддя, вилиці, лобна частина, вуха. Лінією, яка йде від скроневої частини голови, лоба і вилиці та закінчується на нижній щелепі, визначають межу лицьової частини голови і бокової. Якщо цю лінію подовжити угору до потиличної кістки, провівши її по тіменних кістках, то визначимо і верхню частину голови. На цій стадії головне – не поспішати і правильно визначити головні пропорції голови, її співвідношення з шиєю та плечовим поясом.

6.3 II етап рисунку

Після того, як зроблено розмітку пропорції, приступають до поліпшення і промальовування деталей голови, позначають основну світлотність. Перш за все визначають штриховкою затемнені частини голови від освітлених, чітко розмежувавши світло і тінь. Завдяки цьому прийому ясніше виділяються передня і бокові поверхні голови, що мають основне значення для побудови об'ємної форми. Необхідно встановити місце знаходження лобних бугрів, надбрівних дуг, очних впадин, очей, передню і бокові частини носа, губ. Для

визначення на рисунку місцезнаходження вуха треба позначити виличну дугу. Осі вуха і носа по канону паралельні. Всі парні форми треба посилювати одночасно, утворюючи їх шляхом порівняння один з одним. Для того, щоб краще зрозуміти, як «ламається» форма лоба, носа, очей, губ і підборіддя, необхідно вертикальну ось перетворити в середню лінію вигину форм обличчя. При цьому стане зрозумілим, як змінюється форма у просторі і легше від цієї лінії будувати частини обличчя. Рисуючи очі, треба вставляти їх в очну впадину, малюючи волосся, чітко уявляти, де закінчується лобна частина обличчя і починається тім'я (рисунок А.9).

Зображувальний процес, за Чистяковим, повинен являти собою закономірне поєднання двох методів роботи: від загальних рішень необхідно йти до визначення окремого – через кропітке вивчення деталей – до розкриття сутності моделі – до створення художнього образу.

У роботі з натури Чистяков радить спочатку зображувати модель всю одразу, рисує швидко, загально. Потім рисує довго, старанно, з усіма подробицями, з кропіткою проробкою деталей (це визначає другу стадію рисунку), під кінець – знову на око, швидко і свіжо, з усією гостротою першого враження, але вже збагаченого аналізом. Свою думку Чистяков висловлює так: «Починати треба по таланту і закінчувати по таланту, а в середині працювати тупо», тобто завзято і наполегливо. Другий етап рисунка голови він розглядає як школу майстерності.

6.4 III етап рисунку

Коли форма ретельно розібрана і точність її виконання проведена до найдрібніших подробиць, починається процес узагальнення деталей рисунка. Тепер завданням є пом'якшення другорядного з метою виділення головного. Часто буває, що коли розроблено всі деталі голови, окремі форми, які знаходяться в тіні, можуть несподівано виступити вперед. Це спостерігається тоді, коли студент, забуваючи в процесі роботи порівнювати затінені частини рисунку із світлими, передає тональні відношення деталей на затемненому боці з надмірною різкістю. Рисує деталі голови, що знаходяться в тіні, необхідно враховувати, що тінь поглинає форму, тому, щоб досягнути цілісного вирішення рисунка, доводиться приглушувати тональні відмінності окремих деталей. Узагальнюючи і співвідпорядковуючи деталі, досягаючи цілісності в характеристиці моделі, студенти доводять свою роботу до такого стану, коли рисунок починає «жити» (рисунок А.10).

Слід пам'ятати, що кінцевою межею всякого вивчення форми є в кінцевому рахунку вміння зображувати будь-яку модель у просторі. Тому на останній стадії рисунку корисно відволікатися від дрібниць і старатися поглянути на свій рисунок ніби збоку, стороннім поглядом. При цьому необхідно вирішити найтемніше, найконтрастніше і найсвітліше місця. У закінченій роботі деталі між собою не «сваряться», а весь рисунок цілісний і зрозумілий.

ВИСНОВКИ

У результаті наполегливої і систематичної роботи над малюнком уміння будувати форму ніби переходить на кінчики пальців. Навчальні завдання вже не становлять такої складності для студентів, як на початку. Володіючи професіональними знаннями, вони можуть цілком зосередити свою думку на завданнях більш складних і творчих. Знання канонів, пропорцій форм, якими користувалися древні греки, відіграє велику роль і є дуже корисним, оскільки допомагає в кожному окремому випадку орієнтуватися в пропорціях природи. Так, рисуєчи гіпсові голови, наприклад, Римської епохи Сократа і Гатамелата, необхідно порівнювати канони з пропорціями частин обличчя цих голів. Слід пам'ятати, що в Римську епоху виникла портретна схожість, що порушило канонів. Наприклад, у Сократа – величезний лоб і маленький ніс, до того ж він не прямий, а кирпатий, а у Гатамелата ніс дуже довгий і нависаючий над губами, верхня губа зовсім тонка, очі великі і т. д. Навчившись порівнювати форми обличчя і голови в цілому між собою, можна навчитися відшукувати найбільш характерні риси, що підкреслюють індивідуальність даної моделі (рисунок А.11,12,13).

На закінчення ще раз підкреслимо, що вивчення природи, анатомії і кропіткий труд повинні братися в основу рисування голови. Кожен штрих, кожна тональна пряма мають бути анатомічно обґрунтовані. Як любив підкреслювати П. П. Чистяков, «чим більше знаєш, тим більше бачиш».

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Соловйов О. М. Навчальний рисунок / О. М. Соловйов, Г. Б. Смирнов, Є. С. Алексеєва. – Київ : Вища школа, 1976. – 83 с.
2. Грабарь И. Э. Валентин Александрович Серов. Жизнь и творчество 1865-1911 / И. Э. Грабарь. – М. : Издательство "Искусство", 1980 г. – 546 с.
3. Школа изобразительного искусства [Текст] : в 10 выпусках. Вып. 1 / Ред. М. Г. Манизер, В. А. Серов, П. М. Сысоев. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Искусство, 1964. – 180 с.
4. Чистяков Павел. Письма, записные книжки, воспоминания / Павел Чистяков. – М. : Искусство, 1953. – 310 с.

ДОДАТОК А

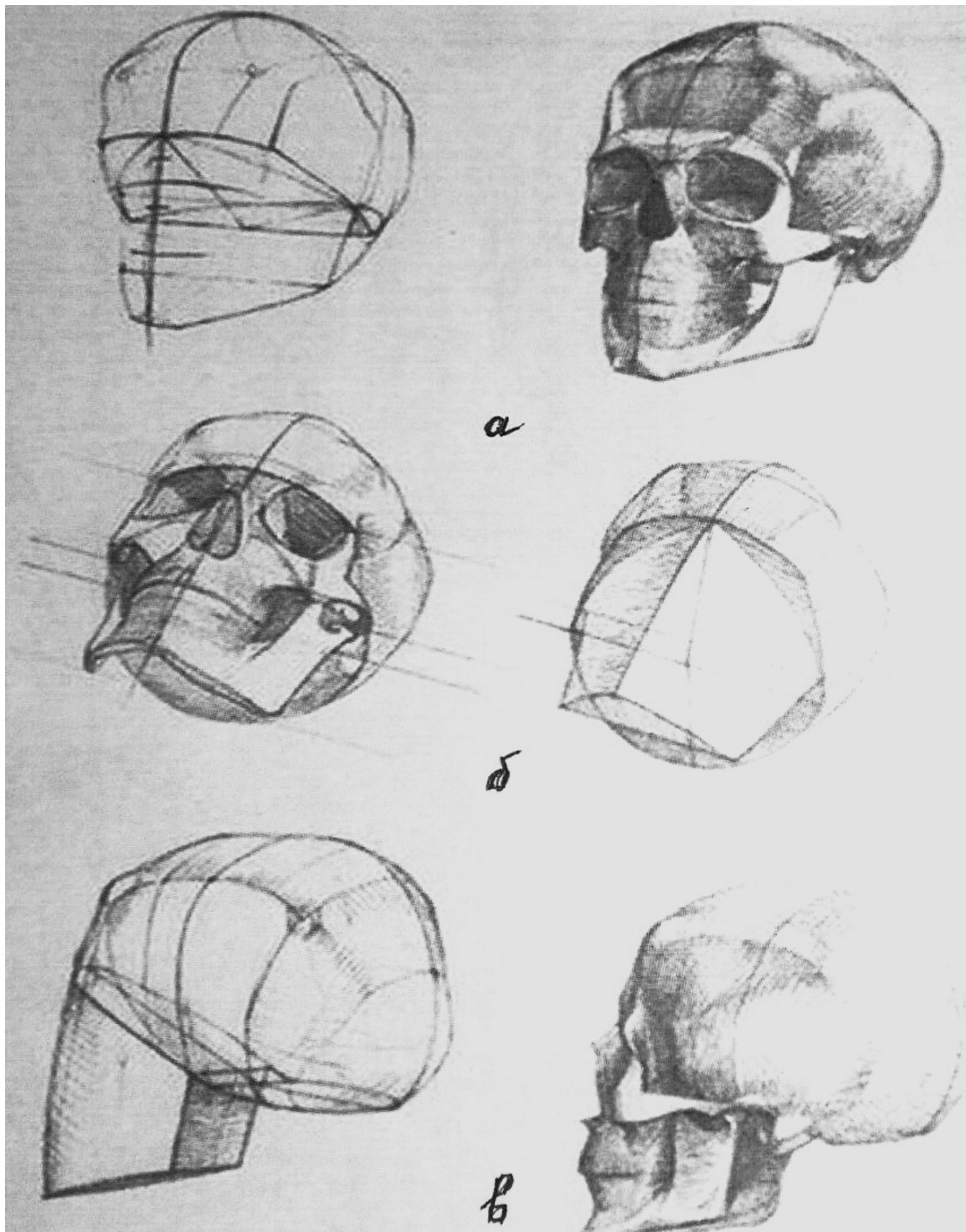

Рисунок А.1 – Схема черепа в різних ракурсах.
а – ракурс в $\frac{3}{4}$; б – ракурс знизу; в – ракурс збоку

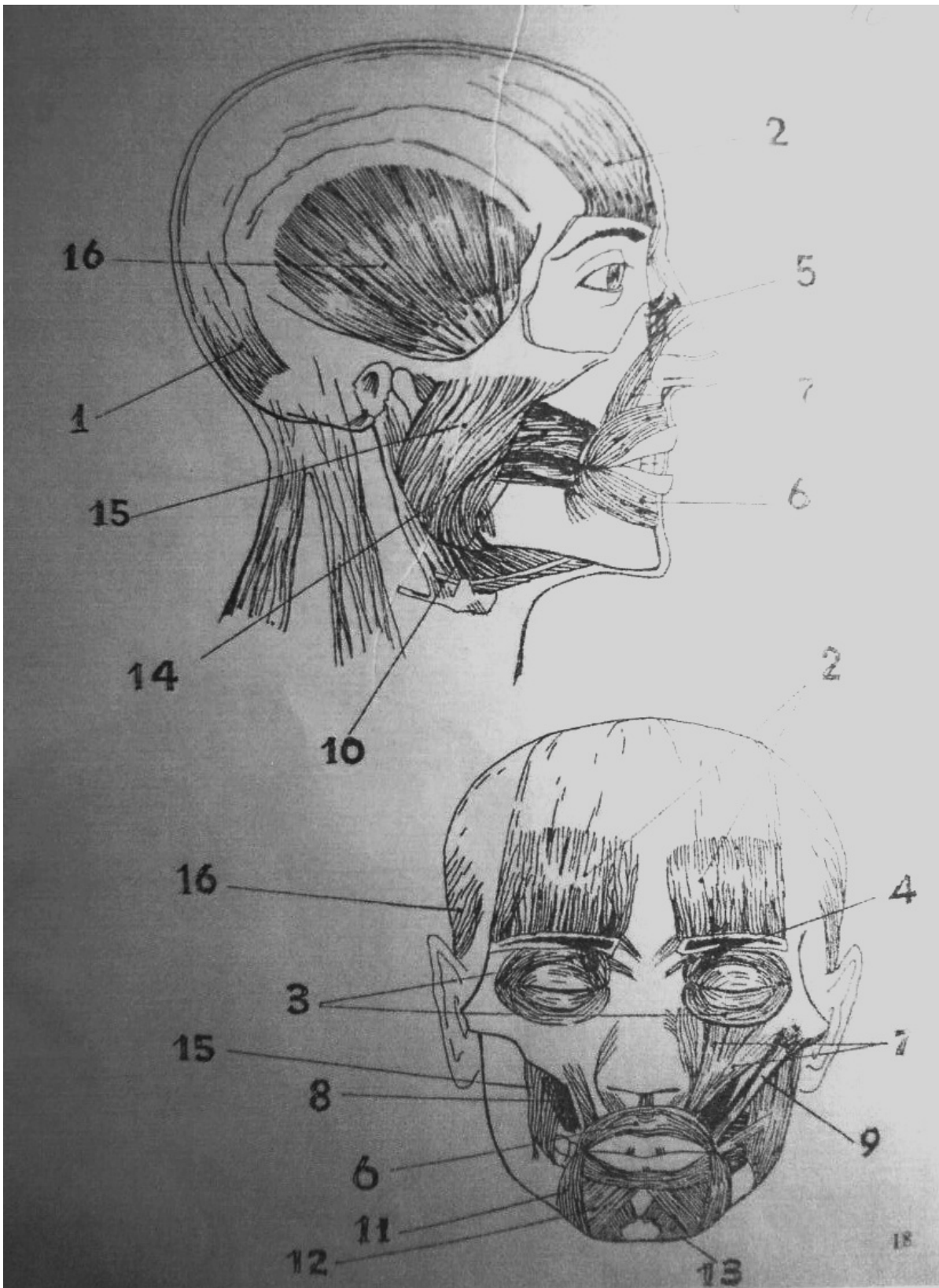

Рисунок А. 2 – М'язи черепа людини. 1.Затилочно-лобовий м'яз. 2. Лобові м'язи. 3,4. Кругова м'яз очі. 5. М'яз, що піднімає верхню губу. 6. Підборідна м'яза. 7. М'яза, що піднімає кут рота. 8. М'яза сміху. 9. Велика вилична м'яз. 10. Щічна м'яза. 11. М'яза, що опускає кут рота. 12,13. Підборідна м'яза. 14. Щічна м'яза. 15. Жувальна м'яза. 16. Скронева м'яза

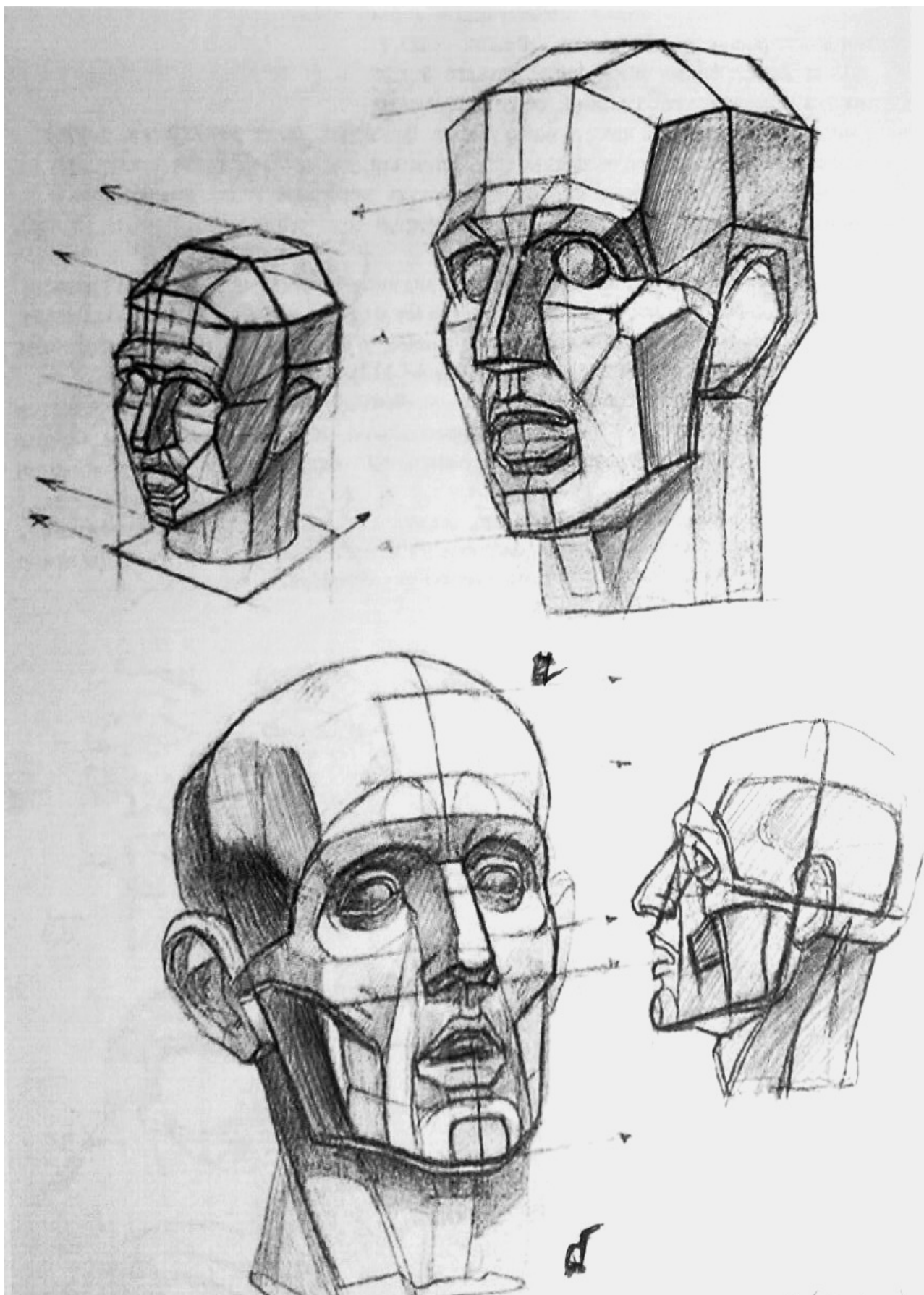

Рисунок А.3 – Этапы рисунка Гудона (екорше). а – 1 этап, б – 2 этап

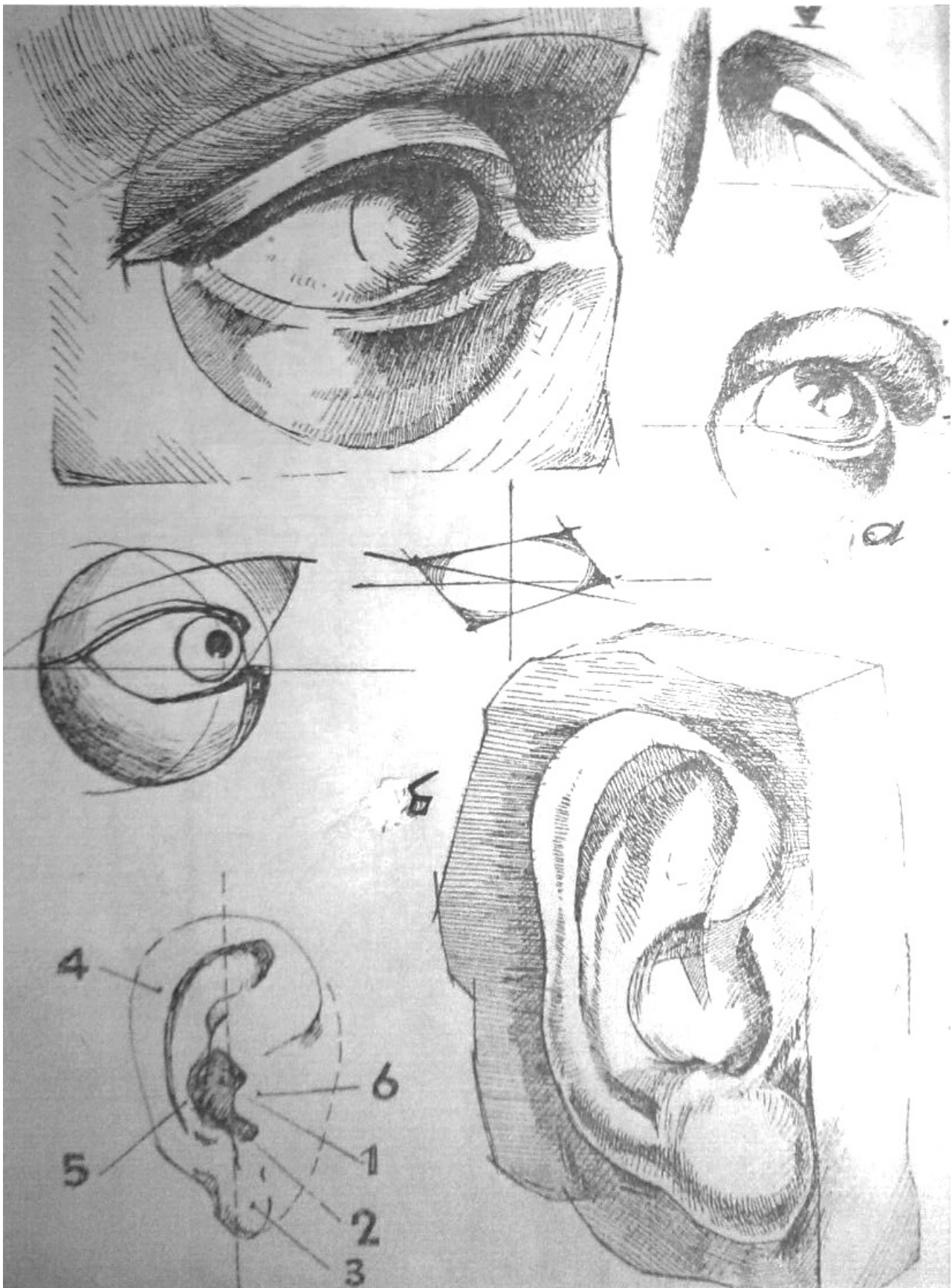

Рисунок А. 4 – Частини обличчя Давида. а – пристрій ока; б – пристрій вуха;
 1 – порожнина вушної раковини; 2 – зовнішній кут; 3 – мочка вуха;
 4 – завиток; 5 – протизавиток; 6 – козелок

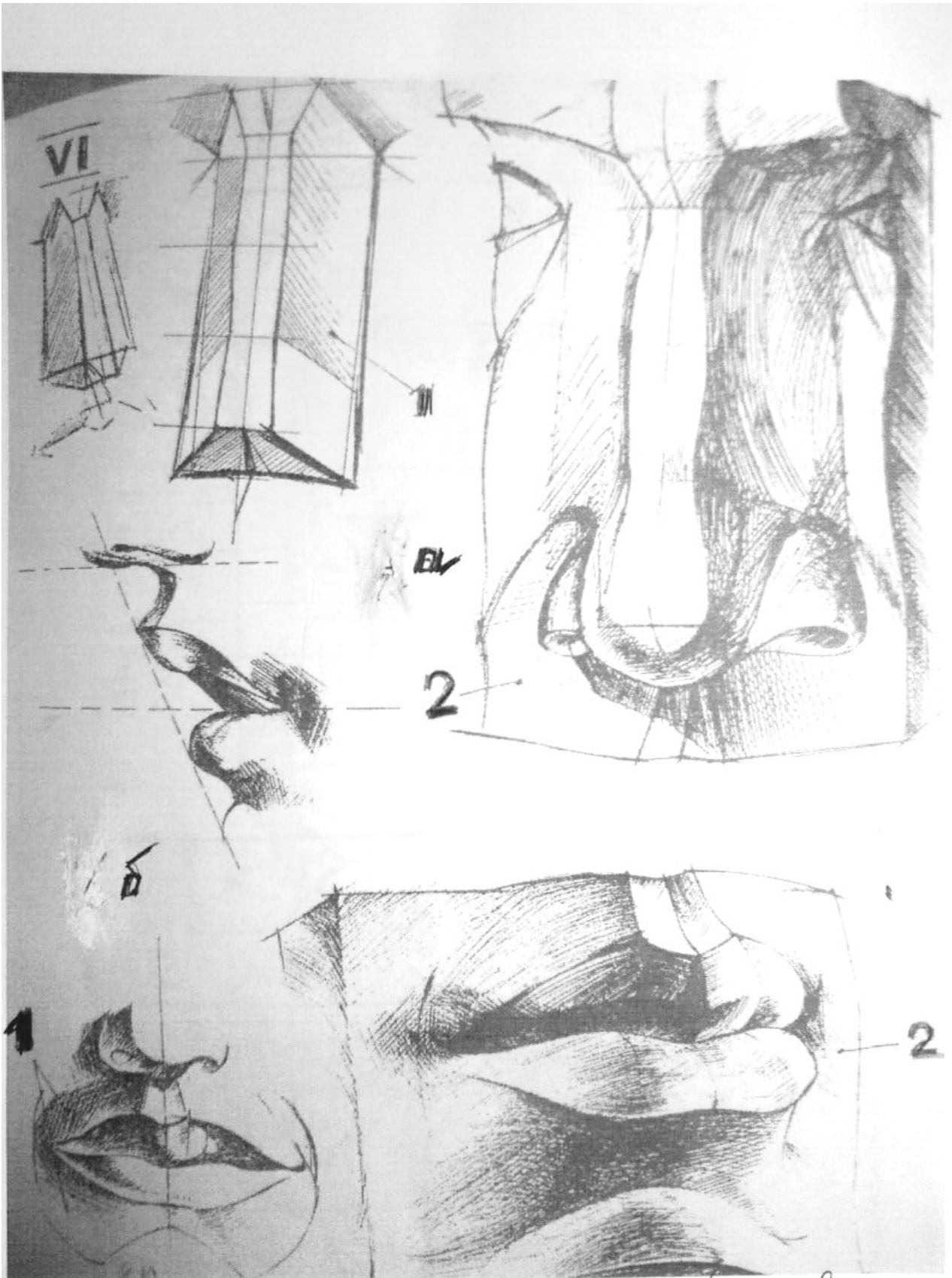

Рисунок А.5 – Частини обличчя людини. а – ніс; б – губи.
1 – Спрощена форма носа (закінчений рисунок губ).
2 – Закінчений рисунок носа і губ

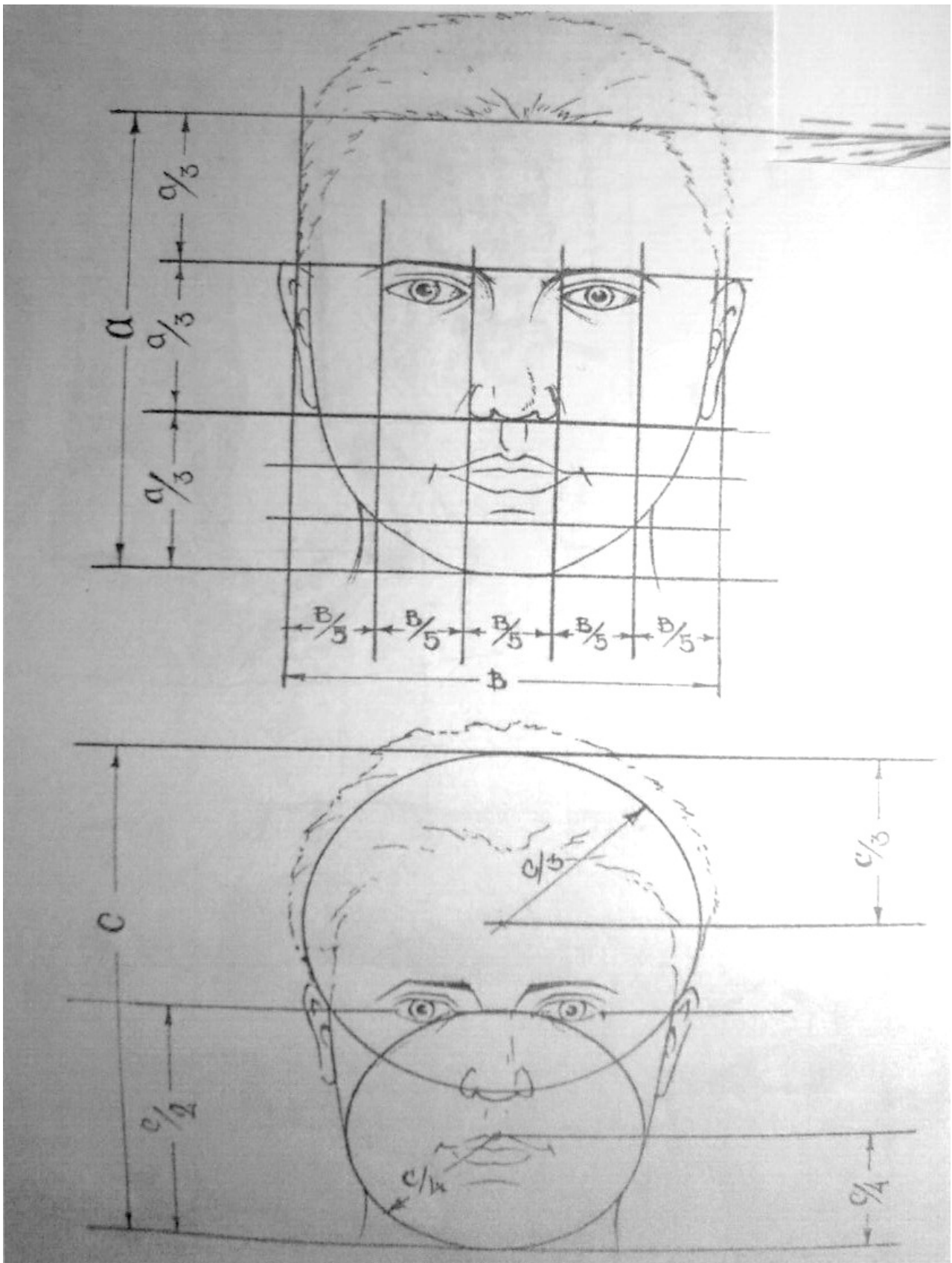

Рисунок А. 6 – Пропорції природи обличчя людини

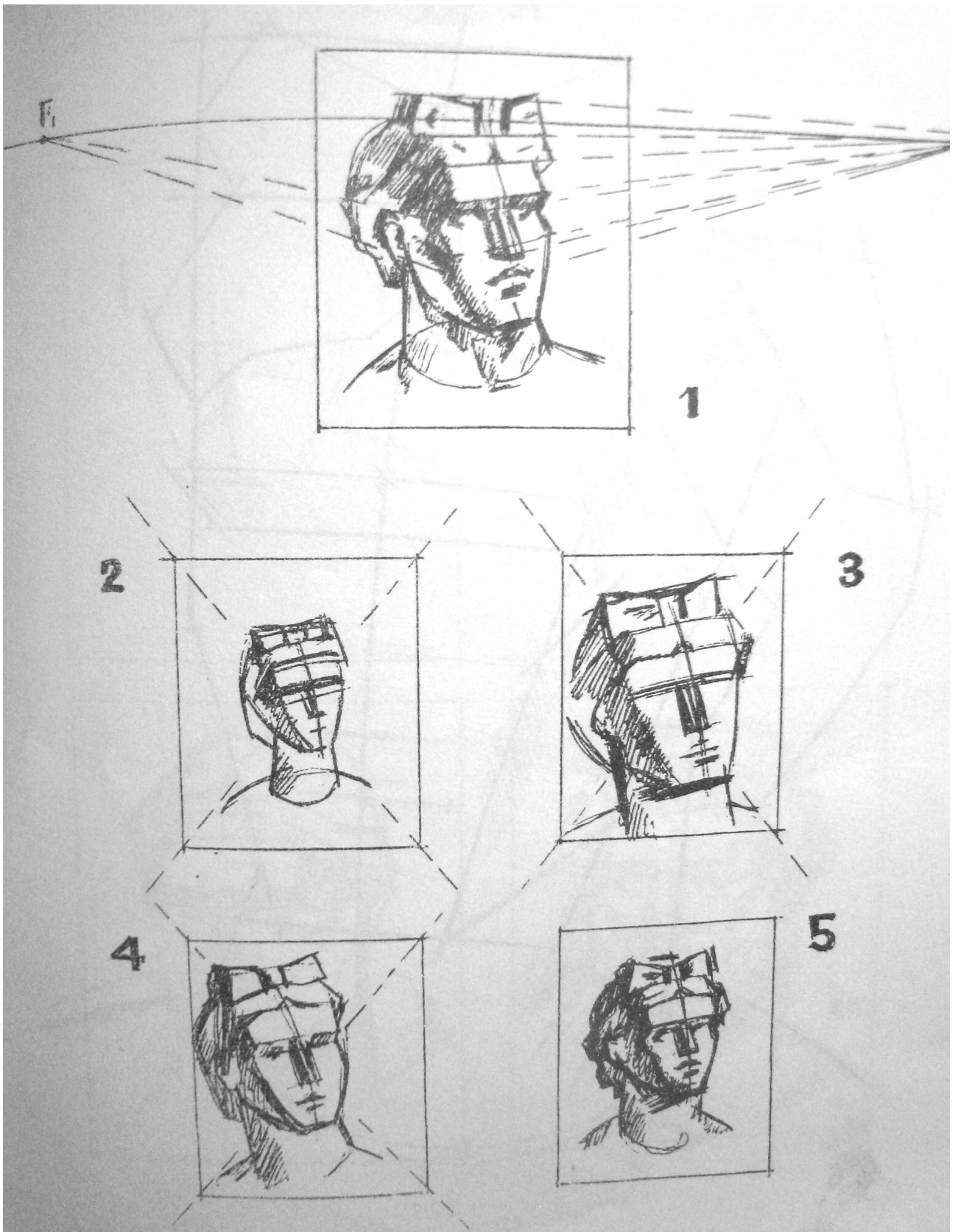

Рисунок А. 7 – Варіанти розміщення обличчя на аркуші. 1 – з урахуванням перспективи. 2, 4 – по центру аркуша (неправильне розташування). 3,5 – правильне розташування

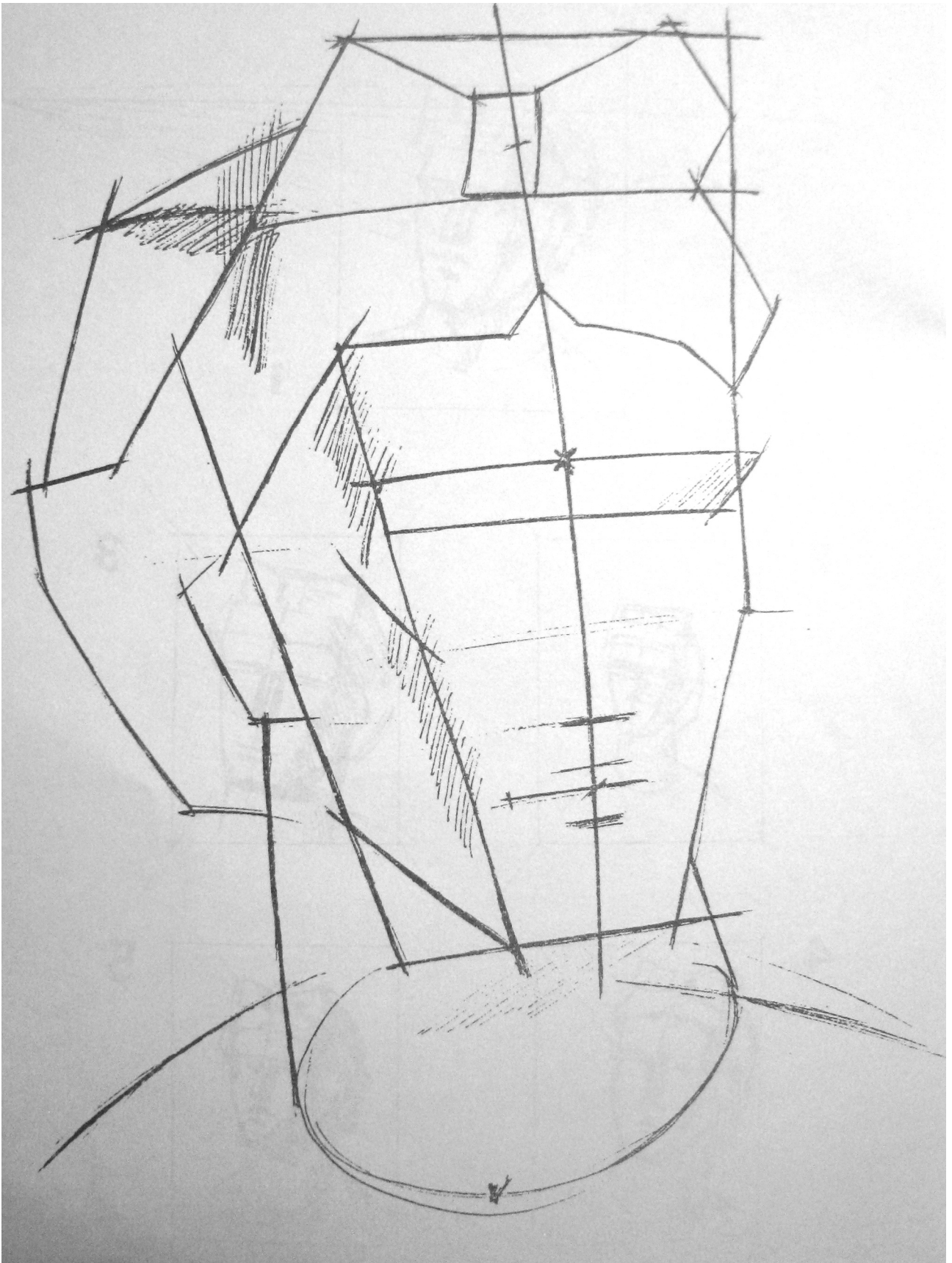

Рисунок А. 8 – Перший етап малювання голови

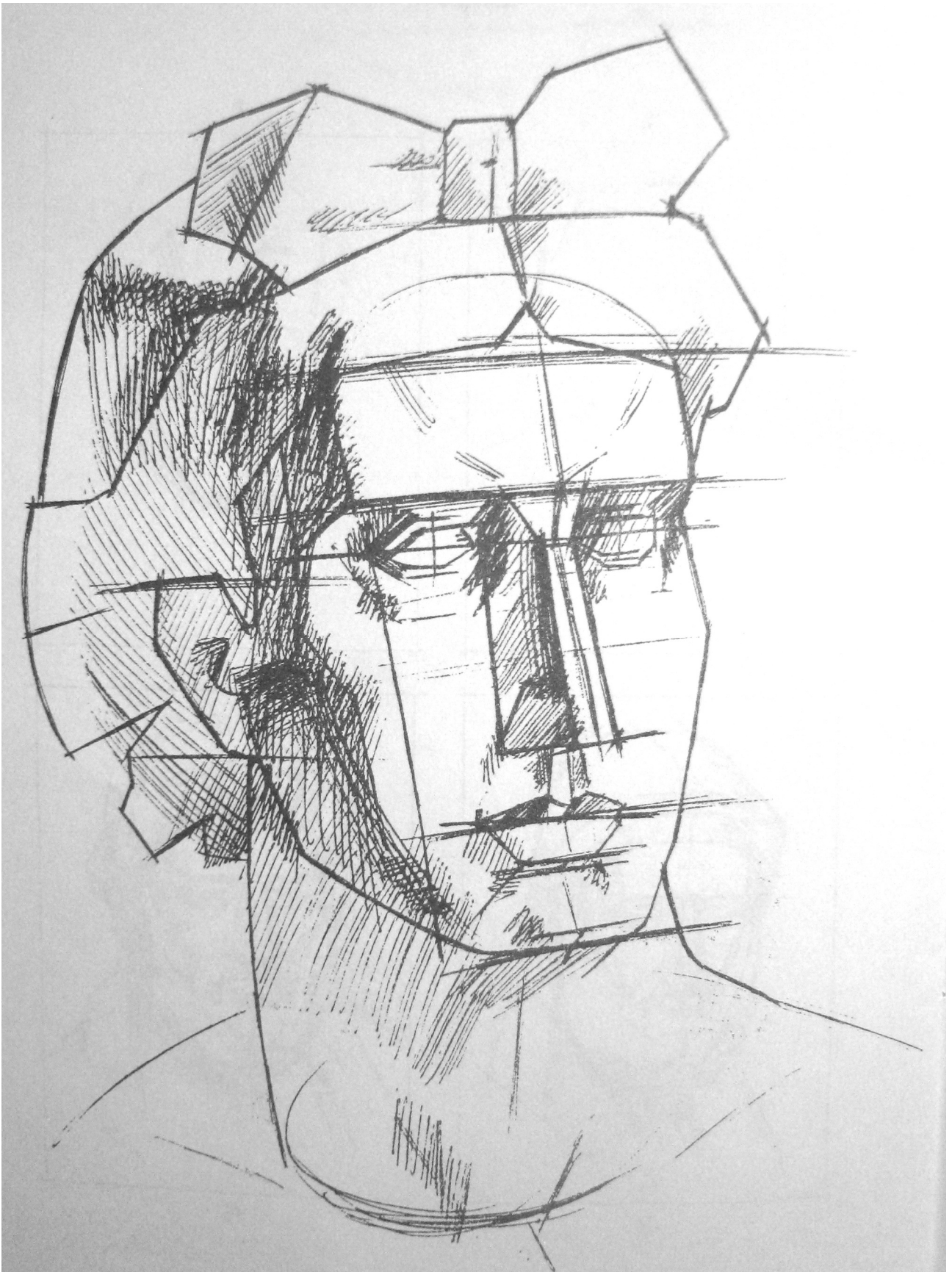

Рисунок А. 9 – Другий етап малювання голови

Рисунок А. 10 – Третій етап малювання голови

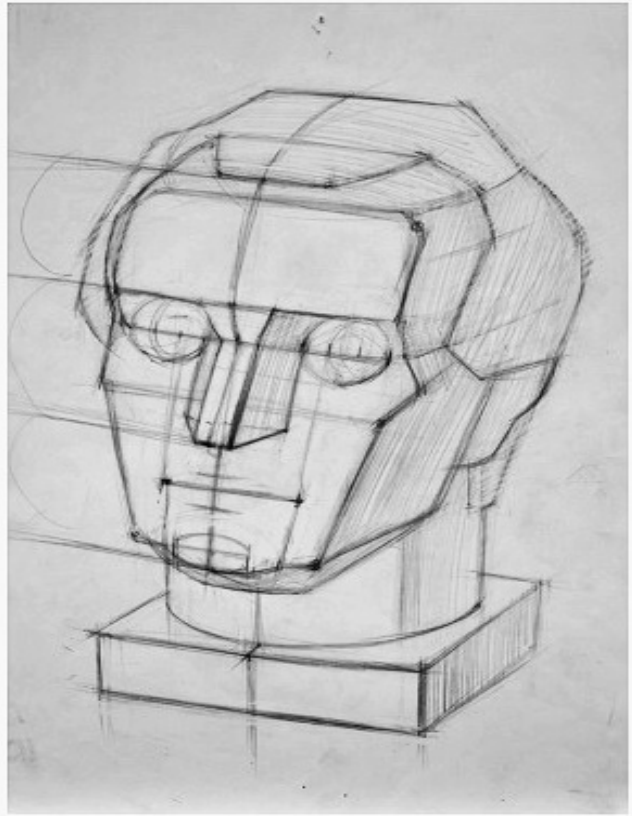
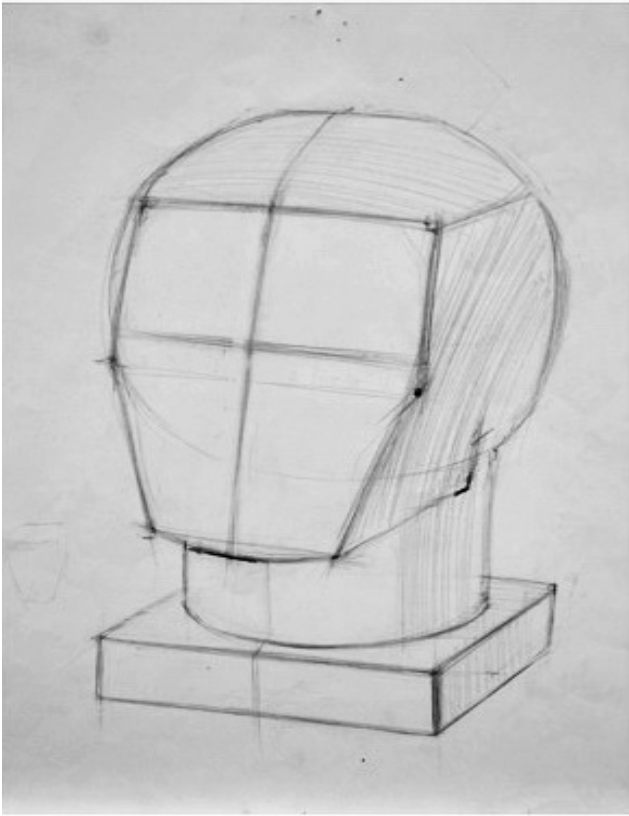

Рисунок А. 11 – Етапність рисунку голови Гаттамелата

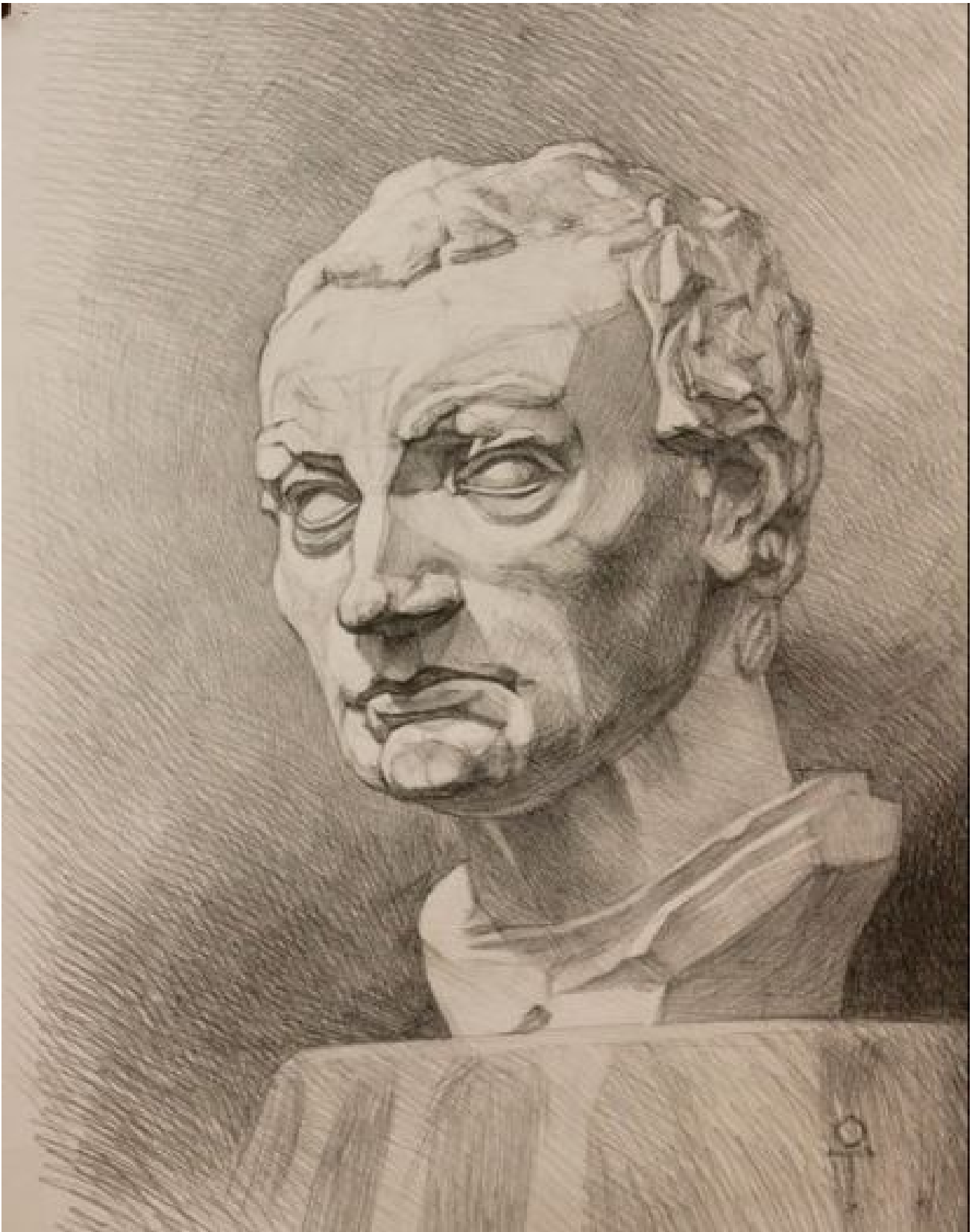

Рисунок А. 12 – Етапність малюнка голови Гатгамелата

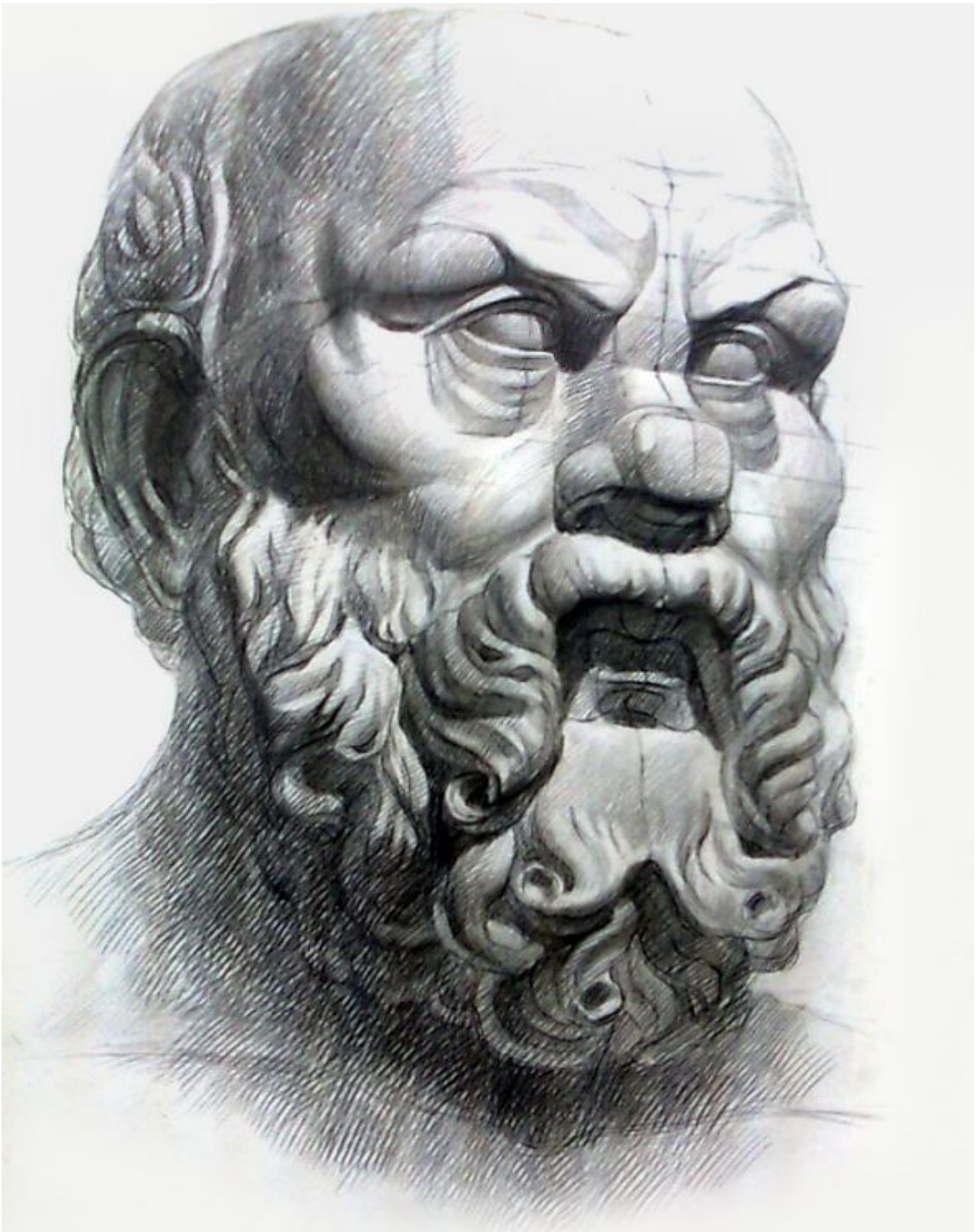

Рисунок А. 13 – Пример навчального рисунку Сократа

ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до проведення практичних занять і виконання самостійної роботи
з навчальної дисципліни

«РИСУНОК, ЖИВОПИС, СКУЛЬПТУРА»
(ГІПСОВА ГОЛОВА)

*(для студентів 2 курсу денної і заочної форм навчання спеціальностей
191 – Архітектура та містобудування, 022 – Дизайн, 023 – Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація)*

Укладачі: **ЄРОШКІНА** Олена Олександрівна,
ІВАНОВ Олександр Миколайович

Відповідальний за випуск *О. Ю. Оленіна*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання: *Є. Г. Панова*

План 2019, поз. 96М

Підп. до друку 30.03.2020. Формат 60 × 84/16.
Друк на ризографі. Ум. друк. арк. 1,7.
Тираж 50 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач :
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.
Електронна адреса : rectorat@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи :
ДК № 5328 від 11.04.2017.